

stranica, metodološki »Priručnik« koji pruža informacije kako da se u pojedinim zemljama izmjeri stanje dimenzija i indikatora »održivosti«, odnosno kako da se dođe do izračuna »okolišnog« prostora na nacionalnoj razini.

Prema aktualnim informacijama, ovom se poslu pristupilo u 26 europskih zemalja. Teži se doći do preciznog izračuna »okolišnog« prostora za Europu, zbrojem empirijskih rezultata nacionalnih studija iz tih zemalja. Hrvatska se u taj posao još nije uključila. Hrvatskom centru »Znanje za okoliš«, specijaliziranoj nevladinoj organizaciji koja razvija programe obrazovanja za okoliš, a u budućnosti i obrazovanja za održivi razvoj, ponuđeno je da organizira uključivanje Hrvatske. Sada se vrše inicijalni pripremni postupci za pristupanje Hrvatske tome korisnom i dugoročnom poslu.

Vladimir Lay

**Jürgen Hoffmann, Hildegard
Matthies i Ulrich Mückenberger
(Hrsg)**

DER BETRIEB ALS ORT ÖKOLOGISCHER POLITIK

**Verlag Westfälisches Dampfboot,
Münster, 1992, 306 str.**

Naviknuti smo da je polje djelovanja sindikatâ tradicionalno vezano s njihovom borbom za zapošljavanje, veće plaće, poboljšanje uvjeta života itd., kao što u našoj percepciji ekološku problematiku doživljavamo gotovo stereotipno kao »stvar« ponajprije ekoloških pokreta i dobrih zakona. Povezivanje ovih dviju sfera — djelovanje sindikata i područje ekologije (zaštite okoliša) — u nas je neprimjetno, ali i gotovo nepostojeće. Za naše prilike to je donekle razumljivo (ali ne zadugo) iz dva razloga. Prvo, zato što se u prošlom

sustavu sindikat ovom problematikom nije bavio i nema iskustava. Drugo, što su danas kratkoročno važniji problemi veza- ni baš za temeljna socijalna pitanja i prava, a ekološke teme za većinu građana i zaposlenih nešto su manje važne. No, to nije čudno, jer je ekološka problematika također na sporednom kolosijeku političkih stranaka kao i državne politike. Stranke su uglavnom usmjerene na politički probitak kod birača te oblikovanje (normativnih) pretpostavki novog sustava i njegovo funkcioniranje, a država je u institucionalnom smislu »degradirala« ekološko područje sa razine ministarstva na rang državne uprave.

Postoje, naravno, i drugi razlozi, a jedan zasigurno važan razlog postojećeg stanja u zaštiti okoliša i našeg odnosa prema njoj jest svakako stupanj društvene osviještenosti i teorijskog oblikovanja problema i ekološke politike u njezinim slojevitim dimenzijama. Jedna od njih, gotovo najvažnija, jest da se problemi okoliša shvaćaju usko redukcionistički kao problemi zaštite (okoliša, prirode), a ne kao uistinu krucijalna društvena pitanja — pitanja socijalnog diskursa i socijalnog djelovanja — i kao pitanja budućnosti. Time ne negiramo pojedinačne praktične mjere i akcije, ali upozoravamo na stanje institucionalne i društvene svijesti.

U razvijenim industrijskim zemljama stanje je drugačije. Ne samo da se političke stranke natječu za prestižna rješenja u ekološkoj politici nego to čine i sindikati. U knjzi *Poduzeće (Betrieb)* kao mjesto ekološke politike riječ je upravo o tome kako se u Njemačkoj potiče ekološki diskurs i analizira problem na primjeru jedne skupine utjecaja štetnih materijala — kloriranim ugljikovodicima. Nije riječ o pojedinim aspektima rješenja od posljedica njihova djelovanja, već o tome kako ekološku misao povezati s poduzećem i kako ona u njemu može polučiti socijalnopednošljiva rješenja. Teorijska razmišljanja, ekološkopolitičke rasprave i konkretna

istraživanja strukturiraju sadržaj ovog zbornika.

U sadržajnom smislu knjiga je podijeljena u četiri dijela: 1. *Problem: ekologija poduzeća*; 2. *Rizici i akteri*, 3. *Cirkulacija štetnih materijala i njihova cijena* te 4. *Instrumenti i perspektive*.¹

Prvi dio knjige zajednički je prilog Jürge-
na Hoffmanna i Ulricha Mückenbergera,
»Križa ekologije kao problem sindikalne
politike«. Autori pišu o ekologiji podu-
zeća kao sindikalnom izazovu, o životnim
interesima i interesima plaće, o »eksterna-
lizaciji« kao polazištu u diskusiji, o indi-
vidualnim i društvenim interesima, o po-
lazištu ekološki orijentirane sindikalne
politike te o sindikalnoj politici između
racionalnosti pojedinog poduzeća i druš-
tvene perspektive. Za njih je ekološko pi-
tanje općenito postalo »pitanje preživlja-
vanja«. K tome su osiguravanje radnih
mjestâ, kritika sustava gospodarskog dje-
lovanja, organizacije, itd., nezaobilazna
sindikalna pitanja egzistencije radništva.
Za sindikate je pravo egzistencijalno po-
litičko pitanje kako se sadržajno odnose
prema ekološkim problemima i na temelju
toga daju programatsko-politički realisti-
čne odgovore. Zaposleni u odnosu ima-
ju kratkoročne ciljeve u odnosu na kapi-
tal, a radnički pokret i sindikat u okvirima
»tehničkog napretka« predstavljaju osno-
vu sigurnosti. Kapital i radništvo imaju
zajedničke proizvodne interese, ali razli-
čite interese u raspodjeli. Konflikt bi tre-
bao biti tim manji što se proizvede više
dobara. Što se tiče negativnih posljedica
utjecaja tehnike, pogođeni su i kao zapo-
sleni u poduzeću, ali i kao potrošači, pa im
je u interesu racionalizacija troškova pro-
izvodnje i zaštite.

Zanimljiva je autorova teza da socijalne
troškove koje neko poduzeće prouzroči,
ono treba i platiti. To je u skladu s načelom
»zagađivač plaća«. Pri tome je važna dr-
žavna kontrolna funkcija koja treba biti u
svezi s nezavisnom stručnom javnosti i s
ugroženim građanima izvan poduzeća.

Na taj način se teorijski promatra odnos
između individualne i socijalne racional-
nosti. Ujedno se re-internaliziraju i eks-
ternalizirani troškovi koje plaća njihov
prouzročitelj. To je i logično jer ionako
»tanke« zdravstvene blagajne ne mogu
pokriti troškove liječenja bolesti koje do-
bivaju novo ime — »ekološke bolesti«.²

U drugom dijelu, *Rizici i akteri* problema-
tizira se teza da iz stanja socijalnog rizika
ne mora nužno proizaći re-akcija kao od-
govor, tj. da se obvezatno stvara neki plan
protuakcija. Naime, vrlo često ne postoje
dovoljne niti dostupne informacije o sta-
nju na koje se reagira, pa i sama akcija
može biti promašena. Nepoznavanje ri-
zičnih potencijala predstavlja ključ razu-
mijevanja *Risikogesellschaft-a* i ekoloških
katastrofa. Ekološka katastrofa je zapravo
»informacijska katastrofa« (21). Nedovolj-
no znanje i mnoštvo nesistematiziranih
informacija »javnost« dovodi u obilje po-
tankosti u kojima se teško možemo snala-
ziti. Ekološka katastrofa povezana je s tri
dimenzije »informacijske katastrofe«:
vremenskom (uzroci današnjih problema,
kao ozonska rupa, klimatske promjene
itd., »pripremljeni« su još možda prije sto-
tinu i više godina, a danas ih kao takve
prepoznajemo; isto se odnosi i na naše
znanje o budućim posljedicama današ-
njeg djelovanja); prostornim (ne znamo
kakve će posljedice današnjeg djelovanja
biti u široj regiji ili u nekim drugim regi-
jama); te sadržajnom dimenzijom (prema-
lo znamo o posljedicama novih materijala,
o sinergetičkim učincima i dugoročnim
učincima).

Općenita teza o odnosu rizika i aktera nije
ta da rizici proizvode aktere, tj. re-akciju
na nastalo stanje, već obratno: akteri pro-
izvode rizike. To je teza Hans-Joachima

1 Knjiga je rezultat simpozija znanstvenika, pred-
stavnika poduzeća, sindikata, saveza i gradan-
skih inicijativa, s tridesetak autora.

2 U Njemačkoj se pojavila i nova liječnička speci-
jalnost — liječnici koji se brinu o liječenju »eko-
loških bolesti«, tj. onih koji su od njih oboljeli.

Giegela u prilogu »Ekološka kriza u društvu rada« (*Arbeitsgesellschaft*). Za njega nije upitno postojanje i pojačavanje ekološke krize. Umiranje šuma samo je »spektakularni« primjer ekološke krize, čiji su indikatori primjerice: smanjenje kvalitete tla, smanjenje raznolikosti vrsta, povećavanje koncentracije nitrata i amonijaka u vodama, visoke vrijednosti polikloriranih bifenila itd. Giegel u članku istražuje koliko društvo zna o problemima prirodnog okoliša, koje ono samo proizvodi; kojeg su djelovanja socijalni uzroci i posljedice; zašto je deficitarna ekološka politika poduzeća itd. On smatra da sindikati imaju više različitih mogućnosti utjecaja: na nacionalnoj razini, na primjer, mogu utjecati na donošenje zakona; na regionalnoj, zajedno s ekološkim savezima, mogu utjecati na koncepte za poboljšavanje stanja okoliša a na razini poduzeća mogu otkrivati probleme, oblikovati zaštitarske procese i mijenjati filozofiju zaštite okoliša poduzeća (39).

Iz ne-znanja i nesigurnosti našeg znanja slijedi i naše ne-djelovanje, odnosno očekivanje. Najčešće se orijentiramo prema »dnevnim skandalima«. O njima pišu u ovom odjeljku J. Konietzko (»Problematika kloriranih ugljikovodika u medicini rada«) i C. Alsen-Hinrichs (»O toksikologiji kloriranih ugljikovodika«).

Treći dio knjige, *Cirkulacija štetnih materijala i njihova cijena*, najopsežniji je, a predstavlja referiranje (primjere) istraživanja.³

Poduzeće se promatra kao organizacijska forma cirkulacije materijala i za javnost predstavlja *black box*. Njezin unutarnji život za javnost je »privatnost«. Poduzeće nije samo mjesto proizvodnje dobara (roba) nego i mjesto proizvodnje za okoliš štetnih tvari – poduzeće »emitira«: neposredno, emisijama u tijeku proizvodnog procesa i posredno, preko rezultata proizvodnog procesa (robe). Tako nastaju i te dvije vrste rizika: neposredni i posredni. U interdisciplinarnom istraživanju pošlo

se od drugačijeg teorijskog koncepta od dotada uobičajenog u ekonomiji – dakle, ne od relacije »cilj-sredstvo«, nego od relacije »uzrok-utjecaj«, čime je pojam »eksternaliziranje« postao ključni pojam za teorijski i empirijski rad. Tendencija eksternaliziranja nastupa onda kada posljedice djelovanja nemaju nikakve kratkoročne učinke na izravni djelatni cilj, tj. ne pojavljuju se kao dio procesa odlučivanja u poduzeću niti kao faktor troškova u privrednoj računici. Posljedice se pojavljuju na razini nacionalne ekonomije kao »socijalni troškovi tržišne privrede« nekog društva.⁴ Socijalni troškovi se pojavljuju kao »monetarni« (za smanjivanje nastalih šteta u okolišu ili zdravlju, izdaci za repariranje i kompenzaciju) i »eksternalizirani« efekti, tj. »nemonetarni« (neobnovljiva priroda, zdravstvena istraživanja, liječenja bolesti, kvaliteta življenja itd.). Proces eksternaliziranja može se istraživati na više razina, a u referiranom projektu istraživana je razina »proizvodnja – primjena – svijest« (71). Autori su utvrdili da u svim istraživanim područjima postoji tendencija eksternaliziranja troškova.

Dosadašnja politika se sastojala u tome da se neke grupe štetnih chlororganica kontrolira, a za neke proizvedu supstituti. Autori ističu da bi prava alternativa bila supstituiranje cjelokupne grupe chlororganica, a ne samo nekih.

Istraživanje je pokazalo i to da se u pronalaženju sredstava i instrumenata ekološke politike u poduzeću međusobno sučeljavaju i sindikati. Sindikati metalaca zahtijevaju uvođenje prava na suodlučivanje o proizvodima koji imaju štetne utjecaje,

3 U ovom dijelu su prilozi sljedećih autora: H. Matthies, J. C. Bongaert, G. Hollmann, W. Fleck, A. Stautz, B. Wüstefeld, R. Bogun, G. Warsewa, R. Mautz, H. Heine, I. Kandt, C. Wenzel, H. Skalicky, I. Rosenbusch, K. Tonner i C. Peters.

4 Pojam »socijalni troškovi« uveo je u jednoj studiji 1950. godine William Kapp: *Die sozialen Kosten der Marktwirtschaft*.

a sindikati kemičara to odbijaju i žele suodlučivanje ograničiti samo na proces rada i radnog okruženja.

U četvrtom dijelu, *Instrumenti i perspektive*, nalazi se šest priloga koji govore o graničnim vrijednostima u zaštiti rada i okoliša (J. Falke), o značenju i perspektivama kemije s klorom (D. Becher), tendencijska analiza o neperspektivnosti klora (A. Ahrens i S. Winter), o sindikalnoj ekološkoj politici (K. Roth), o zastupanju interesa poduzeća u ekološki orijentiranoj industrijskoj politici (G. Meyer) i o ekološki razvijenoj politici rada (E. Schmidt). To su konkretne analize stručnjaka iz poduzeća.

U njima je implicirana misao da preventivna ekološka politika mora biti nošena mišlju reinternalizacije, tj. povrata negativnih eksternih efekata u poduzeće. Danas se diskutirao prijedlozima u rasponu od zabrana i ograničavanja do dobrovoljne promjene ponašanja proizvođača, što je u ovom dijelu izloženo kao paleta ekoloških instrumenata, popraćena brojnim egzaktnim podacima.

Knjiga *Poduzeće kao mjesto ekološke politike* vrlo je temeljit izraz zajedničkog promišljanja – od znanstvenika, sindikata do zaposlenih u poduzećima – o tome kakvu ulogu ima poduzeće u ekološkoj politici. Ali ne samo to, ona pokazuje različitosti interesa – kako poduzeća (proizvođača) i potrošača (građana), različite sindikalne interesne sfere i jedan važan problem – eksternalizacije ekoloških troškova. Taj problem, doduše danas u sjeni, uskoro će postati vidljiv i u nas. Za nas je ovo štivo izazovno i sa sindikalnog motrišta, jer se u procesima tranzicije (transformacije) očekuje i promjena uloge sindikata i sadržajni pomak u njihovom djelovanju. Spomenimo samo to da u procesima pretvorbe i privatizacije nije riješeno pitanje koji vlasnik (stari ili novi) treba preuzeti i financijski teret za dosad nastale ekološke troškove. Takva nalaza bi se uz malo dobre volje i u društvenom

interesu mogla vrlo jednostavno napraviti. I naši bi sindikati trebali prihvatiti neka pozitivna iskustva modernih sindikalnih pokreta iz razvijenih zemalja o ulozi i značaju poduzeća u ekološkoj politici.

Ivan Cifrić

Alain Lipietz

BERLIN, BAGDAD, RIO

Das 21. Jahrhundert hat begonnen

**Westfälisches Dampfboot, Münster
1993, 130 str.**

Iako po opsegu razmjerno skromna, knjiga Alaina Lipietza¹ veoma je interesantna s dvaju gledišta – s gledišta ekološke problematike na svjetskoj razini, osobito propitivanja »pozadine« svjetske konferencije UNCED–a u Riu de Janeiru 1992. godine, te s gledišta analize tendencija geopolitičkih strukturiranja polja moći i izazova 21. stoljeću. Zato nije neobično što je izazvala velike odjeke u Francuskoj i Japanu. Poznato je, naime, da se vode diskusije o budućnosti svijeta s različitim aspektima, pa knjiga predstavlja autorov plaidoyer za drukčije odnošenje prema izazovima slijedećeg stoljeća.

U naslovu su simbolički istaknuta tri grada na tri različita kontinenta današnjeg jedinog svijeta. Oni simboliziraju, prema autorovim analizama, neka bitna događanja koja dominantno utječu na modernu ali jedinstvenu povijest čovječanstva ne samo pri kraju dvadesetog stoljeća ne-

1 Alain Lipietz (1947) francuski je znanstvenik poznat u području gospodarstva. Direktor je istraživanja na CRNS u Parizu. Angažiran je u gospodarskoj komisiji »zelenik« i u regionalnom savjetu »Ile-de-France«. Knjige su mu prevedene na više jezika (*L'Audace ou l'enlèvement, Mirages et miracles, Choisir l'audace*). Naslov francuskog originala: *Berlin, Bagdad, Rio. Le XXIe siècle est commencé.*